

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 219. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-palladius04val-shoot-idm140034109535344/facsimile.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

INDLEDNING.

I

I 1556 udgav Andreas Musculus sit kendte Skrift imod Bandedjævelen¹, en af de Djævle, der i Datidens paa alleslags Djævle (Aagerdjævel, Drikkedjævel, Horedjævel, Hosedjævel, Morddjævel, Spilledjævel) saa rige Tyskland synes at have været allermest udbredt².

Allerede samme Aar oversatte Palladius Musculus' Skrift, hvad der viser, at Bispen har ment, at der ogsaa her i Landet var stærk Trang til en kraftig Advarsel mod den svare Synd med Sværgeren og Banden.

Oversættelsen holder sig tæt til Originalen — kun med den nødtørftigste Lokalisering: naar det hos Musculus hedder, at den grusomme Last nu har indtaget „gantz Deutschland“, og at „die Deutsche sprache“ er spækket med syndige Eder, saa indsætter Palladius Danmarks Navn

¹ Originaludgavens Titel er: *Vom Gotslestern*. Derunder findes samme Træsnit som paa den danske Udgave, blot med Aarstallet 1556 i Stedet for 1557. Statsbibliotheket i Berlin har velvilligst laant mig et Exemplar af denne Udgave, som ikke findes paa noget dansk Bibliothek. Derimod har det kgl. Bibliothek i Kbh. en Udgave uden Aarstal med Titlen: *Wider den Fluchteuffel*, hvorunder ganske samme Træsnit som i Originalen. Denne Udgave er indbundet sammen med forskellige Djævleskrifter i Tryk fra 1561. Desuden findes paa d. kgl. Bibl. en Oktav-Udgave fra 1559, hvis Titel, der svarer til Overskriften ndf. S. 234, lyder: *Von dem vnchristlichen/ erschrecklichen/ vnd grawsamen Fluchen vñ Gotslestern/ Trewe vnd wolmeinende vermanung vnd warnung. D. Andreas Musculus*.

² Se det foran S. 15 anførte Skrift af Max Osborn om Djævlelitteraturen. Heri findes (S. 90 f.) en Skildring af Skrifter og Forordninger mod „Bandedjævelen“.

(se ndf. S. 236 L. 25 og 29); naar Musculus siger, at den gruselige Gudsbespottelse findes „bey vns allein“, saa oversætter Palladius „hoss oss oc vore naboer vdi Tyskland“ (S. 249 L. 36) o. s. fr. — Andre Afvigelser er, bortset fra de obligate tautologiske Omskrivninger, næsten alle af ufrivillig Art (se Noterne ndf. til S. 236 L. 1 ff., L. 33 f., 243, L. 17 f., 262 L. 9 ff.). — Ogsaa Bibelstederne er oversat ordret uden Hensyn til den autoriserede Oversættelse i Biblen 1550, se Noterne til S. 250 L. 30, 252 L. 11 og 13, 254 L. 24, 258 L. 29 og (især) til S. 263 L. 13¹.

Som Exempel paa Forholdet mellem Original og Oversættelse kan følgende Stykke, med dets mange Tautologier², anføres:

<i>Musculus' Text Bl. B 1^v.</i>	<i>Oversættelsen (ndf. S. 234).</i>
<p>Das aber nun eben diese zeit vorhanden/ vnd wir jetzunder in der selbigen sein/ vnd leben/ inn welcher das bild nicht allein auff thöner/ sonder gar auff kotichen füßen stehe/ aber nit inn die leng vnd ferne bestehen kan/ vnd ferner nichts zugewarten/ dann daß alles durch einander gehe/ sein wir inn dem/ alle semptlich vnd ein stimmig/ vnser eigen Propheten/ vnd vnser eigen vnglücks verkündiger vnd weissager/ schreien, klagen vnd sagen zu gleich/ die bößheit sey auffß höchste gestiegen/ alle vntugendt habe den höchsten grad erlanget/ Die Welt vormag noch kan nicht erger werden/</p>	<p>Men at lige den samme tid er nu faar haande/ och at wi ere oc leffue nu i den samme/ huor vdi det Billede³ staar icke alleniste paa Lieføder/ men aldels paa idel dreck oc skarn/ som kand icke bliffue fremdelis lenger bestaaende/ oc mand haffuer inted lenger ath tøffue eller forbide efter/ end ath alle ting skulle gaa til grunde/ oc falde i hul/ met huer andre/ Der vdi ere wi alle sammen/ met en røst til hobe vor egne Propheter/ som forkynde och Prophetere om vor egen wlycke/ robe oc skrige/ klage oc sige til lige/ at onskab er opstigit paa det alder høyeste/ alle wdygder haffue faat den høyeste grade oc sæde/ Verden formaa icke/ oc ey helder kand bliffue argere oc verre/</p>

¹ De af Palladius tilføjede Skriftsteder, der følger efter Musculus' Skrift, er derimod afskrevet efter Biblen 1550 (se Noterne til S. 270 L. 10 og 270 L. 17 og 23).

² fremhævet af Udg. i Citatet.

³ Talen er om Billedet i Nebukadnezars Drøm, Dan. 2. 31 ff.

Ligesom Palladius bevarer Originalens ordrige Stil, saaledes gengiver han nøje dens mange Sentenser og Billeder. Blot et enkelt Exempel. Det hedder hos Musculus, at Sværgeren og Banden er steget til en saadan Højde, „*dass nicht möglich ist/ das Gott wird lenger können zusehen/ er wird . . mit feusten müssen drein schlagen*“; dette oversætter Palladius: Synden er steget „*saa høyt oc saa gruselige/ at det er icke mueligt/ at Gud kand saa lenger see igennem fingre/ met mindre end hand slar der i met Neffuen*“ (ndf. S. 261 L. 5 ff.).

II.

Palladius indleder sin Oversættelse med et Forord, i hvilket han siger, at han har udgivet tre smaa Bøger mod Sværgeren og Banden, paa det, „at naar Rebet er tresnoet, da holder det snarest“. Disse tre Bøger er:

1) et Kvatern (♁: en lille Bog paa fire Dobbeltblade) paa Latin, uddraget af Musculus' Skrift, og tilskrevet den danske Præstestand paa Øvrighedens Befaling. Der kan ikke være Tvivl om, at dette Skrift er identisk med en lille Bog paa 8 Blade, der findes paa det kgl. Bibliothek, med Titlen: *Compendiolvm, in quo pessima & horrendissima jurandi & maledicendi consuetudo utcunque de-prædicari possit.*

Forordet lyder:

Parochis et ministris Ecclesiarum/ omnibus/ in his Daniæ et Noruegiæ Regnis.

Petrus Palladius.

S. P. D.

Cvpiit Magistratus noster hoc Compendiolvm/ per vos in primis vestro Populo vestrisque auditoribus/ contra horrendam iurandi et maledicendi consuetudinem/ adeoque summam nominis Dei blasphemiam/ assidue et diligenter proponi. Sperat enim/ hoc modo per Dei gratiam/ saltem aliquos/ a tam impiis iurationibus et diris execrationibus/ ad meliorem mentem/ reuocari posse. Proinde nostrum est diligentem operam dare/ summumque studium adhibere/ ne Magistratus noster piissimus vel quicquam in nobis desideret/ vel spe sua frustretur. In Christo Jesu foeliciter valete/ Hafniæ 28 Augusti.

Derefter følger selve Skriftet, der som hos Musculus er inddelt i 5 Kapitler, hvori de fem Hovedgrunde, hvorfor man ikke maa bande, meddeles. Bogen slutter med fig. (ikke helt klare) Efterskrift: „Hic properandum est piis Parochis/ in proponendo suis auditoribus hoc compendiolone citius opinione sua/ cum ignominia ferant/ vt ipsis hæc eadem/ in primis/ a suis auditoribus proponantur. Nam breui/ Deo volente/ totus ille liber/ vnde hæc in compendium extracta sunt/ in lucem prodeat/ vernacula lingua propediem/ transferendus et excudendus. Pet. Pall.“

2) et Kvatern udsat af Latin paa Dansk. Det er som det foregaaende uddraget af Musculus' Skrift, men tilskrevet Almuen. Dette lille Skrift synes sporløst forsvundet, end ikke en Titel i en eller anden Bogkatalog vidner om dets Tilværelse. At det har existeret derom kan man dog — efter Palladius' ganske utvetydige Udsagn — ikke nære nogen Tvivl. Muligvis har det været en Fordanskning af det latinske Compendium. Palladius siger jo, at det er oversat fra Latin, og at det er uddraget af Musculus' Skrift; men da dette var skrevet paa Tysk kan Uddraget ikke være foretaget direkte efter Musculus, den Antagelse ligger da nær, at Grundlaget har været Palladius' latinske „Uddrag“ heraf.

3) nærværende Oversættelse af Musculus' Skrift.

Mens den første Bog var tilskrevet Gejstligheden og den anden Almuen, er denne tredje Bog tilskrevet „Øffrigheden oc al deris Hoffsinder oc Hofftiener“, fordi de allermost har Formaning og Undervisning Behov. —

Løvrigt nævner Palladius i Forordet — med Støtte i Originalens Forord (se Kommentaren til S. 231 L. 23 ff.) — hvorledes Himlen har paamindet Menneskene om deres svare Synd ved at sende utidig Torden og Lynild Nytaarsaften 1556 og andre Tegn i Julehelligdagene — senere Komet, Sol- og Maaneformørkelse foruden Dyrtid og andre Ulykker „och mere wi faa/ om wi icke rette oc bedre oss“. Derpaa anføres et stort Stykke af Visitatsbogen, i

hvilket Palladius med en let Omredigering af Visitatsbogens Text (se Kommentaren til S. 232 L. 1 ff.) fremhæver, at det ikke blot er Manddrabere, Horfolk, Skørlevneds Folk, Bolere, Slemmere og Demmere og aabenbare Løgnere, men ogsaa Bandere og Sværgere, som lyses i Kirkens Band.

Af sproglig Interesse er Fremstillingen af, hvorledes man bander. Man siger ikke som forhen Ederne „bart her vd“, men sammentrækker dem til et Ord som *Stø* for „Guds Død“ i Eder som: „*Stø*, gack tremmen i vaald“, „*Stø*, du skalt faa tusinde“ olgn., eller man forfejrer (o: besmykker) sin Banden ved Skæmte-Eder som *Guds klunden* (for: hellige vunden), *Guds sacralent* (for: Sakrament), se Kommentaren til S. 233 L. 10, 11 og 12.

Til Slut meddeler Palladius et Raad mod Tilbøjeligheden til at bande, som Veit Dietrich med Held anvendte overfor en Borger i Nürnberg: hver Gang denne mærkede, at han maatte bande, skulde han gaa hen og lægge en Gylden i Fattigblokken, „og end før han kom til hundrede, da havde han vænnet sig af med at sværge.“ Palladius beder endelig Gud give sin Naade til, at Menneskene maa bedre sig, „saa de tæmme og spæge deres Kindben i Bidsel og Grime.“

III.

Af Skriftet om Sværgeren og Banden kendes to Udgaver.

1. Originaludgaven 1557. Denne er i Kvart-Format; de bevarede (noget beskaarne) Exemplarer er $19\frac{1}{2} \times 13\frac{1}{2}$ cm. Udgaven bestaar af 7 Læg, signeret A—G, med 4 Blade i hvert. Der er 30 Linjer paa Siden. Træsnittet paa Titelbladet (se ndf. S. 227), der som ovf. nævnt — bortset fra Aarstallet — nøje stemmer med Træsnittet hos Musculus, viser, hvorledes Menneskenes Eder gennemstinger Kristi ganske Legeme (jfr. Texten ndf. S. 237—38). Omkring Korset staar bandende Mænd af alle Samfundsklasser: Vexellereren med sin Pung, Adelsmanden med sin Fjerbaret, Munken med sin Kutte osv. og bag dem

en vældig Djævel med Dyrefjæs, raslende med Lænkerne, der skal fængsle Banderne. I Baggrunden ses til venstre en rasende Kusk, der hæver Pисken for at slaa løs paa sine Øg, tilhøjre to Mænd med Pludderhoser, der skældende drager Sværdet mod hinanden. I Forgrunden til højre spiller to Børn Tærning ell. lign. De er blevet uenig om Spillet og den ene bander den anden. Til venstre ses to Djævle siddende paa Hug, den bageste hvisker Menne-skenes Synder til den forreste, der registrerer dem paa en lang Pergamentrulle — øverst paa hvilken Aarstallet 1557 læses. — Bagsiden af Titelbladet er blank. Bogen er trykt i København. Trykkeren er ikke navngivet, men det typografiske Udstyr viser, at Skriftet ligesom Palladius' samtidige Skrifter er udgaaet fra Hans Vingaards Presse (se Lauritz Nielsens anf. Afh. S. 103). Paa det kgl. Bibl. findes to Exemplarer af denne Udgave.

2. Udgave 1624. I denne Udgave, der er i Duodez, sign. A—L, findes tre Skrifter: 1. et anonymt Skrift „Om Guds hellige Navns Vanbrug“, Bl. A 2^r—B 8^v, 2. Palladius' Oversættelse af „Sværgen og Banden“, Bl. B 9^r—I 6^v, 3. (med nyt Titelblad, men fortsat Paginering) et anonymt Skrift: „Bagvaskers Mulkurff“ etc. Bl. I 7^r—L 6^v (Bibl. Danica I 294). Dens fuldstændige Titel er: *Om Guds | hellige Naffns for- | tængelige vanbrug oc | foractelse. | En fornøden paamindel- | se i denne onde oc sidste Tijd. | Til at undfly hans Vrede oc | Straff derfor. | Samt D. P. P. vel- | meente Advarsel/ som hand | oc fordum lod udgaa/ Om | den store Guds bespaattelse met | Sværen oc Banden/ | 1556. | Prentede i Kiøbinghaffn/ hoß | Henrich Waldkirch. | 1624.* — Exemplar paa det kgl. Bibliothek.

Det maa endnu nævnes, at der i forskellige ældre Bogfortegnelser (fx. Worms) og Kataloger (fx. Rostgaards ⁷/₁ 1726 S. 71) som Trykaar for Originaludgaven af „Om Sværgen og Banden“ er opgivet 1556 — ligesom paa Titel-

bladet 1624. Dette maa dog uden Tvivl forklares ved, at Originalens Titelblad ikke angiver Aarstallet tydeligt, hvorfor man har dateret Skriftet efter Forordet. Da dette er underskrevet 2. Juledag 1556, vilde det imidlertid være yderst usandsynligt, at Bogen skulde være færdigtrykt førend i det ny Aar. Der er derfor ingen Grund til at tro, at en Udgave fra 1556 skulde være gaaet tabt.

